

Golkonda Kutubşalarynyň täze paýtagty

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Golkonda Kutubşalarynyň täze paýtagty

GOLKONDA KUTUBŞALARYNYŇ TÄZE PAÝTAGTY

Orta asyrlarda türkmenler Aziýada, Demirgazyk Afrikada we Günorta Ýewropada onlarça döwletleri esaslandyrýarlar. Hindistanyň syýasy taryhynda baryp biziň eýýamymyzdan hem ozal aralaşan harby pederlerimiziň nesilleri bolan türkmen tireleri ähmiýetli roly ýerine ýetiripdirler. X asyrdan başlap, ýagny Mahmyt Gaznalynyň bu ýurdy dolandyran döwründe demirgazyk Hindistanyň welaýatlary türkmenleriň täsiriniň astynda bolýar. XI asyrdan türkmenleriň halajy tiresinden bolan gadymy kowumdaşlarymyz Bengaliýada Bagtyýar hanyň ýolbaşçylygynda garaşsyz hanlygy esaslandyrýarlar. XIII – XIV asyrlarda türkmenleriň esaslandyran Deli soltanlygy we Togalaklar soltanlygy Hindistan ýarymadasynda iň kuwwatly döwletler hasaplanypdyr. XVI asyryň başy Zakawkaziýadaky Garagoýunly we Akgoýunly türkmen döwletleriniň synmagy netijesinde Hindistana türkmenleriň köpüsiniň göçüp gelmegi bilen bellidir.

Şeýlelikde, Garagoýunly türkmenleriň neberesiniň wekili Soltanguly Türkmen öz garyndaşlary bilen Hindistana göçüp gelýär. Ol ilki Dekkandaky Bahmany döwletiniň raýaty bolýar. 1512-nji ýylda Soltanguly Türkmen taryhda ''Kutub Şalaryň Soltanlygy'' ady bilen belli özbaşdak döwleti esaslandyrýar. Golkonda bu döwletiň paýtagty bolýar. Saparmyrat Türkmenbaşy Ruhnamasynda: ''Döwlet sebitde her tarapdan güýçli derejä çykýar. Soltanguly Türkmen Golkondanyň iň meşhur soltanyna öwrülýär. Garagoýunly Kutubşalar döwleti 1687-nji ýyla çenli sebitde özbaşdak hereket edýär'' – diýip ýazýar. Kutub şalar soltanlygy 175 ýyl dowam edýär. Taryh bu soltanlygyň ähli ýedi hökümdarlarynyň atlaryny saklapdyr. Olar: Soltanguly

(1512-1543 ýý.), Jemşit ibn Soltanguly (1543-1550 ýý.). Suwhanguly ibn Jemşit (1550 ý.), Ibragim ibn Suwhanguly (1550-1581 ýý.) Muhammetguly ibn Suwhanguly (1581-1611 ýý.), Abdallah ibn Mahmud ibn Ibragim (1611-1672 ýý.), Abul-Hasan ibn Abdallah bu döwleti 1672-1687 ýyllar aralygynda dolandyrýar.

Bäşinji hökümdar Muhammetgulyň döwründe Golkonda eýýäm gür ilatly şäher bolýar. Golkonda ýakyn ýerde täze şäheri gurmak kararyna gelinýär we Muhammetgulyň söýgüli aýalynyň doglan obasy Çiçlamdan uzak bolmadyk ýer ýagny Musy derýasynyň günortasy bu maksady amal etmek üçin saýlanyp alynýar. Orta asyr taryhçysy Periştäniň şaýatlyk etmegine görä, Soltan sähetli günü belläp, täze şäheriň meýilnamasyny taýýarlamak barada buýruk berýär. Soltanyň pikirine görä: ''Şäher dünýäde deňi-taýy bolmadyk, ýerdäki jennet bolmaly'' eken. Muhammetguly ýüz müňden hem köp şahyrana setirleriň awtory bolmak bilen, özüni şäher gurluşygyndaky ajaýyp binagär hökmünde hem görkezýär. Täze şäher dört sany äpet inedördül bölege bölünipdir. Şäheriň demirgazyk-günbatarynda köşkler we döwlet edaralary, günorta-demirgazygynda köşk gullukçylarynyň ýaşaýan jaýlary ýerleşipdir. Bu şäheriň esasy köçeleriniň ugruny söwdegärleriň harytdan doly dükanlary, metjitler, myhmanhanalar, mekdepler bezäpdir. Gurluşykçylar ilki bilen şäheriň merkezinde Çar Minarany gurýarlar. Binanyb minaralary özbaşyna her biriniň uzynlygy 48,7 metre ýetýän ajaýyp sungat eserini ýatladýar. Minaralar dört gatdan ybaratdyr. Baş bina üç gatdan ybarat bolup, onuň günbatar tarapynda baş sany arkaly metjit ýerleşipdir. Üç gatdan ybarat baş binanyň ikinji gaty medrese üçin niýetlenipdir. Çar Minaranyň beýleki ady ''Ýa Hafiz'' ýagny, ''Beýik Alla goragçy hökmünde ýüzlenme'' diýlip atlandyrylypdyr. Onuň gurluşygy 1592-nji ýylda tamamlanýar. Çar Minaradan yetmiş metr töweregi demirgazykda Jilaukhan meýdançasý (''Gwardiýaçylar meýdançasý'') bolup, onuň merkezindäki ajaýyp Çarsu-Ka-Howuz atly suw çüwdürimi (dünýäniň dört künji) öz gözelligi bilen göreni aňk edipdir. Şäheriň merkezinden 114,3 metr uzaklykda dört tarapa beýikligi 30 metre golaý arkalar galdyrylypdyr.

Günbatar arkadan gaýdýan ''Şirali'' diýlip atlandyrylan ýol köşklere alyp gelipdir. Onuň derwezeleri hemişe berk goralypdyr. Derwezeler gara we sandal agajyndan ýasalyp, gymmat bahaly daşlardan bezelip, tylla çüýler bilen berkidilipdir. Köşkleriň tutýan meýdançasý bir müň inedördül meýdany öz içine alypdyr. Bu ýerde on iki sany köşk, hassahana we myhmanhana ýerleşipdir. Dad Mahal köşgünde Soltan döwlet işleri bilen meşgullanypdyr. Lal Mahal Soltanyň hyzmatkärleri üçin niýetlenipdir. Kutub Minarada Soltanyň özi ýaşaýdyr. Hudaýdat Mahal köşgi Soltanyň gyzy Haýýat Bagşy Beginiň durmuş toýunyň hormatyna gurlupdyr. Musy derýasynyň kenarynda ýerleşen Nadi Mahal köşgi Muhamrtgulynyň şäheriň daşyndaky köşgi bolupdyr.

Gynansak-da, biziň günlerimize çenli bu ajaýyp köşkleriň biri hem saklanmandyr. Şäheriň köçeleriniň iki gapdalynda gyrasynda dürli görnüşli palmalar ekilen suwly ýaplar akypdyr. Kutub şanyň täze paýtagtynyň tutýan ähli meýdany we onuň daş töweregi 23 inedördül kilometr bolup, бага бүrenipdir. Fransuz syýahatçysy Teweno hatda käbir köşkleriň üçekleriniň baglaryň aşagynda bolandygyny ýazýar. Şäheriň özüne hindçe Bhagnagar ýagny ''üstünlikler şäheri'' diýlip, Soltan Bhagmatiniň söýgüli aýalynyň hormatyna at berlipdir. Şäheriň gurluşygyny tamamlandan soňra Muhammetguly poema ýazýar. Ol öz poemasynda Hudaýdan ''edil deňziň balykdan doly boluşy ýaly şäheriň ilatynyň köp bolmagyny'' dileg edýär. Orta asyr taryhçysy Perişte ''üstünlikler şäheriniň'' hatda Agradan we Lahordan hem owadandygyny ýazýar. Hindi alymy N.Lýuter: ''Italýan, dat, iňlis we fransuz syýahatçylary hem Bhagnagaryň şöhraty we ilatynyň durmuşy hakynda ýazdylar. Bu baý we durmuşyň gaýnap joşýan şäheridi'' diýip belleýär.

Kutub şalaryň Haýdarabat diýip musulman adyna eýe bolan täze paýtagty nemes awtory Ý.Pieperuň pikirine görä, Gurhany Kerimde agzalýan Erem bagynyb nusgasynda gurlupdyr. Şäheriň özi we onuň Çar Minaranyň ýokarky gatynyň günbatar böleginde ýerleşýän merkezi metjidi musulman mukaddesligi bolan kybla bakypdyr.

Asyrlar geçipdir. Haýdarabadyň köp owadan binalary (köşkler,

kerwensaraýlar we beýlekiler) biziň günlerimize çenli saklanmandyr.

Ýöne, türkmen we hindi halklarynyň ajaýyp binagärçilik däplerini özüne siňdiren Çar Minara saklanypdyr. Çar Minara türkmen döwleti Kutub şalaryň geçmişde kuwwatly bolandygyna şaýatlyk edýär.

Öwez GÜNDOGDYÝEW.

"DIÝAR" žurnaly, 2005, No: 11.

Taryhy makalalar